

השתתפות קצין כהן בלוויית חייליו

ראשי פרקים

א. מבוא	ו. כבוד הבריות דוחה איסור טומאה
ב. איסור טומאת מת לכהן בימינו	1. כבוד הבריות דוחה איסור דרבנן
ג. כניסת כהן לבית קברות	2. היתר טומאת כהנים למת מצוה
ד. עצים בבית קברות	3. כבוד הבריות דוחה איסור תורה
ה. מצוות הדוחות איסור טומאת כהנים	4. כהן ערום באוהל המת
1. ביקור חולים, תפילה ושמיעת שופר	ז. היתר האגרות משה לבני משפחה כהנים
2. רפואה הדוחה איסור טומאה	ח. סיכום והצעה מעשית

א. מבוא

יהודה כהן הי"ד היה מ"פ בסיירת גבעתי. במהלך פעילות מבצעית בשומרון בקיץ תשפ"ג נהרג אחד מפקודיו. יהודה שחש אחריות אישית ללוחמיו וראה בהם כבניו, השתתף בהלוויה. מאמר זה מברר את היסודות ההלכתיים בסוגיה, מתוך מגמה להכריע בשאלה האם מפקד כהן אמור להשתתף בהלוויית פקודו, מפאת חשיבותה לכשירות לוחמיו? שאלה זו נכונה גם כלפי חייל כהן המאבד חבר ללחימה בקרב.¹

מותו של לוחם בקרב, יש לו השלכות ארוכות טווח על חבריו. לוחמים מעידיים שעוצמת הקשר בין חברים לקרב שווה בעוצמתה לקרבת משפחה, ואבדן חבר לקרב שקולה לאובדן של בן משפחה. טקס ההלוויה עוזר לנו להכיר במציאות המוות, מעיד עדות לחיי המנוח, מעודד את הבעת האבל באופן התואם את ערכי התרבות, מספק תמיכה לאבלים, מאפשר לנו לחזק את האמונה והאמונות על חיים ומוות, ומציע

המאמר נכתב לעיני רס"ן יהודה נתן כהן ז"ל, מ"פ בסיירת גבעתי, נפל בקרב בצפון רצועת עזה, בי"ט במרחשון תשפ"ד. הפלגה שעליה פיקד הייתה בחוד הכניסה של צה"ל לרצועה ולאחר שבוע של קרבות עזים, נפל יהודה עם שניים מחייליו, גלעד ניצן ויהונדב לוינסטיין הי"ד, בקרב גבורה תוך הסתערות על מחבלים. יהודה היה מחובר בכל מאודו לאתוס של מדינת ישראל המתחדשת, מתוך חיבור לתורה ומצוות, והיה נכון לשרת ואף למסור את נפשו למענה. ברוך כישרונות היה, מבריק, מהיר מחשבה ועשייה, איש ספר, לצד ענווה ואנושיות. כשנפל אחד מחייליו, שילה עמיר הי"ד הוא חש שעליו להיות עם חייליו בעת הקבורה, וזאת על אף היותו כהן. לאחר מכן, פנה למספר רבנים בשאלה, האם נהג נכון ומכך נולד מאמר זה. תנצב"ה.

1. השפעת נוכחות החייל בקבורת חברו לקרב, מתועדת בעדות קלינית של חייל מילואים שקיבל שיתוק ברגלו, ותוכנית ההתערבות כללה חזרה לבית הקברות. ראו: 'הפנים הרבות של האובדן והשכול: תיאוריה וטיפול', אוניברסיטת חיפה, 2016, ש' רובין ואחרים, עמ' 95-98. בסיכום נכתב: "השילוב של אובדן בינאישי של חברים לנשק, שמהווים סוג של קרבה מיוחדת במינה, סכנת המוות שאליה נחשף וממנה ניצל כחוט השערה, והעובדה שלא היה מסוגל להשתתף בהלוויה ובאבל על חבריו המתים ולחלוק להם כבוד אחרון ולהתאבל עליהם בעצמו בסיטואציה המתאימה - כל אלה גרמו לשיבוש והפרעה בתהליך האבל והחזרה לחיים".

המשכיות ותקווה לחיים.² האם הקצין יכול להשתתף בהלוויה, כדי לתמוך בחייליו הנותנים במצוקה נפשית קשה.

הליווי של הצוות הפיקודי בהלוויה הוא בעלת משמעות רבה לחברי הצוות, לפקודיהם, למשפחת החלל, ולכל מוקיריו. שלא כמו באזרחות, לנוכחות ממלא התפקיד מטעם הצבא בטקס ההלוויה והקבורה, יש השלכות רבות, הן על "עיבוד האבל" בצורה תקינה, והן על האופן שבו ייזכר הנופל, דרך הכבוד שחולק או לא חולק לו. הרכב אוכלוסיית החיילים הטרוגני ומגוון, וכולל את כל קשת האמונות המצויות בחברה הישראלית. משפחות הבאות מרקע דתי יבינו את אי הצטרפות הקצין הכהן. אולם מבחינת משתתפים בהלוויה שאינם מבינים את המעמד ההלכתי המיוחד של הכהן, אי השתתפותו נחווית בדרך לא נכונה. צמצום הנוכחות של הצוות הפיקודי בעת ליווי המתים והחברים לנשק, יש בו כדי להחליש את האחוה והערבות ההדדית של החיילים.

ב. איסור טומאת מת לכהן בימינו

כהנים מוזהרים שלא להיטמא למת. כך כותב הרמב"ם (הלכות אבל ג,א):
 כל כהן שנטמא למת חוץ משה מתים המפורשים בתורה או אשתו, בעדים והתראה, הרי זה לוקה שנאמר לנפש לא יטמא בעמיו, ואחד הנוגע במת או המאהיל או הנושא.

לדעת הראב"ד (הלי נזירות ה,טו), כיום שכולנו בחזקת טמאי מתים אין איסור תורה, ונחלקו בדעתו אם יש איסור מדרבנן, ויש מי שכתב שלדעתו לצורך מצוה מותר להיטמא.³ להלכה פסק השו"ע (יו"ד שסט,א) כרמב"ם, וכן מבואר ברמ"א (שעב,א).

ג. כניסת כהן לבית קברות

במסכת שמחות (ד,יג) נאמר שכהן שנכנס לבית הקברות הרי זה סופג ארבעים. ובתוספתא (מכות ד,יז) נאמר שכהן שנכנס לשדה שאבד בה קבר, חייב רק אם הילך את כולה. מכאן שהחויב בבית הקברות משום שהוא מאהיל על קבר.

בגמרא (סוטה מד,א) "אמר רבי יוחנן משום רבי אליעזר בן יעקב: מת תופס ארבע אמות לטומאה". ופירש"י שזו גזרת חכמים לטמא הנכנס בארבע אמותיו של המת, כדי שלא יתקרב ויאהיל בטעות על המת.

הרמב"ם (הלכות אבל ג,יג) פסק:

מת תופס ארבע אמות שלו לטומאה, וכל כהן שנכנס לתוך ארבע אמות מכין אותו מכת מרדות... אבל אם נכנס לבית הקברות לוקה מן התורה.

לכאורה משמע שישנו איסור מהתורה על כניסת כהן לבית קברות. אך הרדב"ז (שם) הסביר שכוונתו היא רק אם מאהיל על הקבר, אולם אם נכנס מבלי להאהיל על הקבר אינו לוקה מהתורה, ואם עבר בתוך ארבע אמות לקבר מכין אותו מכת מרדות, ומחוץ לארבע אמות לא נטמא. א"כ במציאות של בתי הקברות בימינו, כהן שהולך בשבילי בית הקברות מבלי להיכנס לארבע אמות של קבר, עובר על איסור חכמים ולא על איסור תורה.

2. הרקע המדעי לחשיבות ההלוויה בתהליך האבל נמסר לי בשיחה עם פרופ' שמשון רובין, פסיכולוג קליני, ראש המעבדה הבינלאומית לחקר אובדן, שכול וחוסן נפשי באוניברסיטת חיפה ופרופ' לפסיכולוגיה במכללת עמק יזרעאל. האחריות להצגת הדברים כמובן עלי.

3. ח"י הרמב"ן מכות כא,א; שו"ת רעק"א תנינא סי' יח; שו"ת קרבן לירושלמי נזיר ז,א ועוד.

אמנם בימינו כאשר יש שבילים רחבים, נהגו שכוהנים נכנסים בדרכים הרחבות של בית הקברות אולם אינם מתקרבים לשבילים בין החלקות עצמם.

ד. עצים בבית קברות

בחלק מבתי הקברות ישנם עצים המאהילים על הקברים ועל השבילים. בתוספתא (אהלות ט, ג) ישנה מחלוקת לגבי אילן המיסך. לדעת ת"ק, אילן נחשב כסככה ומביא את הטומאה בכל מצב, ולדעת רבי יהודה, רק כאשר הענפים קרובים זה לזה ברוחב טפח (בממד האופקי), האילן מביא את הטומאה.

עוד נחלקו במשנה (אהלות ח, ב) מהו חוזק הענפים הנדרש. לדעת ר"מ די שהם מסוגלים לשאת מעזיבה רכה, ולפי חכמים צריך ענפים המסוגלים לשאת מעזיבה בינונית.

בגמרא (נדה סח, ב) מבואר שאילן המיסך אינו נחשב אוהל מהתורה אלא מגזרת חכמים. מצאנו שלוש שיטות מרכזיות בראשונים מדוע אין זה אוהל מהתורה.

א. שיטת רש"י (נדה נז, א ד"ה אילן המיסך) - מדובר כשלא ידוע תחת אילו ענפים נקבר המת, ומהתורה זהו ספק טומאה ברשות הרבים וטהור, וחכמים טימאו מספק. תוספות (שם ד"ה אילן המיסך) הסבירו שלא גזרו חכמים שאעפ"כ זהו אוהל, אלא שחכמים גזרו על ספק טומאה.

ב. שיטת הרמב"ן בשם הראב"ד⁴ - מדובר כשהמרחק האנכי בין הענפים הוא שלושה טפחים, ולכן אין שייך דין 'גוד אסיק' להחשיב כאילו הענפים הם אוהל אחיד באותו קו אופקי. וחכמים גזרו שהיות שהענפים יוצאים מגזע אחד נחשב אוהל, ודווקא שאין הפסק של פותח טפח.

ג. שיטת הרמב"ם (טומאת מת יג, ב) - אהל רעוע אינו מביא את הטומאה ואינו חוצץ בפני הטומאה מן התורה, וחכמים גזרו על אוהל רעוע שמביא את הטומאה, אך אם הענפים יכולים לשאת מעזיבה בינונית, נחשב אוהל מהתורה.

השי"ך והט"ז (סי' שסט סק"א, סק"ג) כתבו שהאיסור לכהן הוא רק לעמוד תחת ענף המאהיל על הקבר, ולא תחת ענפים אחרים של אותו אילן. הרב משה פרלמוטר (אבן-שהם סי' מ) נשאל האם מותר לכהנים ללכת בשבילי בתי קברות, תחת עצים המאהילים גם על קברים, והשיב שאם אין ענפים ברוחב טפח, אין חשש ללכת תחת ענפים שאינם מאהילים על המת.

לעומתו הרב בצלאל שטרן (בצל-החכמה ח"ב סי' כד) כתב שהיתר השי"ך והט"ז הוא רק כאשר הענפים שאין מאהילים מובדלים רוחב טפח מענפים המאהילים משני צידיהם. בשו"ת משנה-הלכות (ח"ו סי' ריב) סיכם את מחלוקת האחרונים ונטה להקל:

וגדולה מזו נחלקו האחרונים בענפי אילן שצדו אחד מאהיל על מת ישראל ממש אם מותר לכהן לילך עד צד השני. בשו"ת תשובה-מאהבה סי' פט ובשו"ת פרשת-מרדכי סי' כג ובקונטרס מצבת-קודש נדפסה תשובה מבעל שו"מ להחמיר. אמנם בקונטרס עת-ספור להגאון מברעזאן הביא בשם איתן-האזרחי סי' ו-ז דבין לרמב"ם ובין לראב"ד יש להקל. ובסי' גידולי-טהרה סי' י' העיר דהרא"ש פט"ו מאהלות מ"ו כתב דהענף צריך שיהי' לו פותח טפח מתחלה ועד סוף והגאון דברעזאן ז"ל האריך בקונטרס הנ"ל לדבר זה מחלוקת בין הרמב"ם

4. וכן שיטת הרשב"א (נידה נז, ב, ד"ה הסככות) ובריטב"א (מו"ק ה, ב, ד"ה ואלו הן) בשם הר"ש (אהלות ח, ב). לעניין יחוס שיטות אלו לראב"ד ור"ש, עיין הערה 402 אצל מהדיר הריטב"א מוסד הרב קוק.

והרא"ש ובפתח-האהל כלל ג סי' ג כתב נמי באריכות. וא"כ כיון שאותם ענפים אין בסופן רוחב טפח א"כ לרא"ש אין מביאין את הטומאה וא"כ יש עוד סניף להתירא בהני אילנות דאין הענפים רחבים טפח מתחלה ועד סוף.

וכן סיכם להלכה ר"מ שטרנבוך (תשובות-והנהגות ח"א סי' תרעו):
שמן הדין מותר כיון שעובר תחת הענף שאינו מיסך על הטומאה ולא תחת הענף שמיסך, ומפורש בש"ך וט"ז (שס"ט ס"ק א') שדוקא תחת אותו הענף אסור, או כשאין ידוע טומאה היכן היא אסור, אבל אם ידוע שענף זה אינו מאהיל מותר לעמוד תחתיו ע"ש, ולכן תחת הענפים שהם לצד הכהנים אין איסור טומאה, אף שיש גם ענפים לצד הטומאה. אמנם היות ועלולים להתבלבל ואין יודעים לחלק בין ענף זה לאחר, וכיון שמצוי שהכהנים עוברים, ראוי לקצוץ הענפים גם לצד זה שאינו מאהיל, כיון שמדמין שאין טומאה תחת אילן כלל, אבל מעיקר הדין נראה שאין דין טומאה וכמ"ש.

הרב יהושע בוימל בספרו עמק-הלכה (ח"א סי' סב) כתב, שהליכה תחת ענף שאינו מאהיל על הקבר מותרת, ותחת ענפים המאהילים על הקבר אסור מדרבנן.

ה. מצוות הדוחות איסור טומאת כהנים

בשו"ע (שעב, א) נפסק שמותר לכהן להיטמא בטומאה דרבנן לצורך נשיאת אישה, לימוד תורה, ניחום אבלים ולדון ולהציל ממון מיד גויים "וכן כל כיוצא בזה". האם יש מצוות נוספות הדוחות איסור טומאת כהנים דרבנן?

1. ביקור חולים, תפילה ושמיעת שופר

בערוך-השולחן כאן הוסיף 'ביקור חולים'. הרב שלמה יהודה ליב טבק (תשורת-שי סי' תקנט) כתב, שמותר לכהן לבקר חולה בבית החולים, אף אם אינו יכול לברר אם יש שם מת.⁵ אמנם המרחשת (ח"א סי' ב) אוסר, ובאגרות-משה (יו"ד ח"ב סי' קסו) נשאל על ביקור כהן אצל בן משפחתו, "מפני צערו הגדול כשהחולה הוא אביו או בנו, ומשום שלום המשפחה כשהם קרובי אשתו, וכ"ש כשאשתו חולה שהוא ענין שלום בית וכדומה", והתיר את הביקור רק בבית חולים של נכרים שאפשר לסמוך שאין שם מת ישראל.

הרב חיים מאיר הכהן שאל את הרב יצחק אייזיק ליבס (בית-אב"י ח"ב סי' צט), האם מותר לו כרב קהילה לבקר חולים בבית חולים, למרות החשש ממצואות מתים או אברים המטמאים באוהל. הצורך הוא "משום שלום על כל המשפחה וגם בתור רב הוא ענין הכרחי". בתשובתו הוא סוקר כמה דרכים להקל, הבנויות על מצואות של ספק מבחינה הלכתית, ומסיים בריטב"א (כתובות יז, א ד"ה ת"ר) שכתב שהירושלמי מתיר אפילו בטומאה דאורייתא במקום מצוה, אולם כיון שהבבלי חולק לכן למעשה יש להקל רק בטומאה דרבנן במקום מצוה של ביקור חולים.

הציץ-אליעזר (חט"ז סי' לג) נשאל, האם כהן המאושפז בבית חולים רשאי לצאת מחדרו לתפילה או לשמיעת קול שופר, למרות שיש חשש שמא ביציאתו מחדרו ייטמא ממת הנמצא בבית חולים. מארבעה טעמים הוא מתיר:

א. שיטת הש"ך שטומאה מחדר לחדר היא מדרבנן.

ב. שיטת הראב"ד שבזמן הזה אין חיוב מלקות בטומאה.

5. וראו נשמת-אברהם, (מהדורה חדשה, יו"ד סי' שלה עמ' תלג) המסביר את שיטתו בהסתמך על שיטת הראב"ד שאין איסור תורה לכהן להיטמא בזמן שאין אפר פרה אדומה, וראו במנחת-שלמה (ח"ב-ג סי' ק).

ג. שיטת ר"ת שבאותו יום שנטמא הכהן איננו מוזהר מן התורה שלא להטמא עוד, ולכן בימינו שאין אפר פרה נחשב תמיד כאותו יום, ואינו מוזהר על הטומאה אלא מדרבנן.
ד. שיטת הדרישה והשי"ך שכשדלת החדר סגורה הטומאה אינה עוברת.

2. רפואה הדוחה איסור טומאה

במקום פיקוח נפש, ודאי שחובה על הכהן להיטמא על מנת להציל את נפשו או אחרים. ומה הדין לגבי חולה שאין בו סכנה? הרב משה שטרנבוך (תשובות-והנהגות ח"ד סי' רסב)⁶ נשאל האם להתיר לכהן לעבור ניתוח להצלת האצבע, הכרוך בהיטמאות לאבר מן החי, היות שבמהלך הניתוח הרופא חותך את האצבע על מנת לחברה מחדש. הוא מחשיב מצב של חסרון אצבע כבזיון ופגיעה בכבוד הבריות, ולפי שיטת התוספות מותר לדחות איסור שאינו שווה בכול למען כבוד הבריות. למרות שהיתר כבוד הבריות הוא רק בבזיון גדול כמו לצאת ערום, כמו שכתבו התוספות (שבועות ל, ב ד"ה אבל), בפגם לכל החיים הוא מסיק להקל. אמנם למעשה הוא דורש שני תנאים: 1. רופא נוכרי; 2. הרדמת החולה. היות שמדובר באיסור תורה, הוא מתיר רק אחרי שיסכימו לזה גדולי הוראה בכל מקרה ומקרה בנפרד, ולא כהיתר גורף לכל המצבים הללו.⁷

1. כבוד הבריות דוחה איסור טומאה

1. כבוד הבריות דוחה איסור דרבנן

בגמרא (ברכות יט, ב): "אמר רב יהודה אמר רב, המוצא כלאים בבגדו פושטן אפילו בשוק, מאי טעמא? אין חכמה ואין תבונה ואין עצה לנגד ה'". והקשו מהברייתא "גדול כבוד הבריות שדוחה את לא תעשה שבתורה", ותירצו שהכוונה לאיסור דרבנן, "ומשום כבודו שרו רבנן". האמנם כל כבוד של אדם דוחה איסור דרבנן, או רק כבוד של רבים?

בירושלמי (ברכות ג, א): "מהו שיטמא כהן לכבוד הרבים? תני, היו שם שתי דרכים מתאימות אחת רחוקה וטהורה ואחת קרובה וטמאה, אם היו הרבים הולכין ברחוקה הולך ברחוקה, אם לאו הולך בקרובה מפני כבוד הרבים". והיא ברייתא במסכת שמחות (ד, ט). לפי גרסה זו כתב המאירי שההיתר הוא משום כבוד הציבור אבל לא מפני כבוד של יחיד. וכן מסביר הריטב"א (החדשים ב"מ ל, ב ד"ה אלא לזקן) מדוע אין ללמוד מהיתר טומאת כהן למת מצוה, לדין זקן ואינה לפי כבודו שפטור מהשבת אבידה, "דכבוד מת מצוה אלים טובא, דאיכא כבוד כל הבריות להתעסק בו, מה שאין כן בזקן ואינה לפי כבודו דליכא אלא כבודו בלחוד".

במלא-הרועים (ערך 'כבוד הבריות' אות כב) הסתפק האם רבים יכולים לעבור על איסור משום כבודו של יחיד, וכתב שאם הרבים מחויבים בכבודו מותר, ולכן אמרו שאבל הבא בדרך, הולכים עמו כהנים בטומאה, שעיקר התנחומים הוא לכבד את האבל ולכן נזקקים הרבים להיטמא משום כבודו. אבל במקום שלא נצטוו הרבים על כבוד היחיד, אסור להם לעבור, אלא דווקא היחיד עובר על איסור משום כבוד הרבים.

בסוגיית הוצאת המת בשבת לכרמלית ולא לרשות הרבים, מביא הרמב"ן (שבת צד, ב ד"ה הא דשרא) בשם ר"ח שכבוד הבריות מתיר רק איסור שעיקרו מדברי סופרים, ולכן לא הותר לרשות הרבים מצד מלאכה שאינה צריכה לגופה. הרמב"ן מנמק שכל שיש "דדרא דאיסורא דאורייתא, גנאי הוא למת ולא התירו משום כבודו". בשו"ע (או"ח

6. עיין גם בתשובות-והנהגות ח"ו סי' רלה.

7. בציץ-אליעזר (חיי"ג סי' צ) התיר זאת מצד שיטת הסוברים שיש להתיר לאו לצורך הצלת איבר.

שיא, ב) נפסק שמת הנמצא בבית ויש בכך ביזיון לחיים ולמתים, מותר להוציאו לכרמלית, וכדעה שניה מביא שמותר להוציאו אף לרשות הרבים, ובביאור-הלכה (סי' רעח ד"ה מותר) ביאר את הדעה הראשונה, שמלאכה שאינה צריכה לגופה היא שבות חמור, שהיא קרובה מאוד לאיסור תורה.

2. היתר טומאת כהנים למת מצוה

הראשונים ביארו בשני אופנים את היתר טומאת כהן למת מצוה, שבמקרה זה כבוד הבריות דוחה אף איסור תורה בקום ועשה, ואין לומדים זאת לאיסורי תורה אחרים.

רב האי גאון ביאר, שאיסור טומאת כהנים הוא לאו שאינו שווה בכל, היינו הוא מיוחד לכהנים ולא על כל ישראל, הביאו הראב"ד (כתוב שם' ברכות שם), וכך הביא הר"ה שיש נוסחאות שגורסות זאת בגמרא,⁸ וכן כתבו התוספות (ברכות כ, א ד"ה שב).

דרך שנייה היא שאיסור טומאת כהן בתורה אינו כולל מת מצוה, כפי שאינו כולל שבעה קרובים. כך פירש רש"י (ברכות שם ד"ה שב) והסכים עמו הרמב"ן.⁹

3. כבוד הבריות דוחה איסור תורה

בהמשך דברי הירושלמי לעיל נאמר: "עד כדון בטומאה של דבריהם, אפילו טומאה שהיא מדברי תורה? מן מה דמר ר' זעירא גדול הוא כבוד הרבים שהוא דוחה מצוה בלא תעשה שעה אחת, אדא אמרה אפילו בטומאה שהיא מדבר תורה". כלומר, כבוד הרבים דוחה אפילו איסור תורה. בירושלמי כלאים (ט, א) אמרו שהמוצא כלאים בבגדו בשוק לדעה אחת אינו צריך לפשוט, כשיטת רבי זעירא ש"גדול כבוד הרבים שהוא דוחה את המצוה בלא תעשה שעה אחת".¹⁰ פשט דברי הירושלמי מורה שיש מצוות נוספות המתירות לכהן להיטמא בטומאה מהתורה, כגון לראות פני המלך לכבודו או כבוד הרבים.

4. כהן ערום באוהל המת

הרמ"א (שם) פסק שכהן ערום הישן באוהל שיש בו מת, לא יאמרו לו שיש מת בחדר לפני שיתלבש. אולם אם הכהן יודע שיש מת באוהל עליו לצאת מיד אעפ"י שהוא ערום, היות שכבוד הבריות אינו דוחה איסור תורה. אמנם בטומאה דרבנן יתלבש וייצא משום כבוד הבריות.

הכרעת הרמ"א אינה מקובלת על כל הפוסקים. הנודע-ביהודה סובר שיש לסמוך על שיטת תוספות, שכיון שאיסור טומאה אינו שווה בכל, הכהן רשאי ללבוש חלוק ואינו נדרש לצאת ערום. בדרכו הלך הפנים-מאירות והביאו בפתחי-תשובה.¹¹ החזון-איש (יו"ד רי, טז) הסתמך על גרסת רב האי גאון, שיטת תוספות, רז"ה ורשב"א שפסקו להקל, ולכן: "הסומך עליהן אין מזניחין אותן".

8. עדות לכך היא בתורת-האדם לרמב"ן (כתבי רמב"ן כרך ב עמ' קלז)

9. שם, וכן הרשב"א והריטב"א ברכות שם.

10. בעלי-תמר (כלאים שם) ציין, שבירושלמי נזיר (ז, א) הגירסה היא "כבוד הבריות".

11. דגול-מרבבה בשו"ע שם; נודע-ביהודה קמא או"ח סי' לה; פנים-מאירות ח"ב סי' נו; פתחי-תשובה ס"ק ה, והביא כן גם בשם הגאון מהר"ר עוזר ז"ל בחידושיו למס' ברכות. וראו גם שו"ת צמח-יהודה ח"ד סי' פב.

ז. היתר האגרות-משה לבני משפחה כהנים

באגרות-משה (יו"ד ח"א סי' רמט) דן האם מותר לכהן להשתתף בהלוויית אחד משבעה קרובים ולגשת עד הקבר, למרות שהדבר יגרום לו להטמא לקברים נוספים בטומאה דרבנן, שיעבר לידם בתוך ארבע אמות מבלי להאחיל.

הוא מפרש את השו"ע כדעת התוספות (ע"ז יג ד"ה ללמד), שהותרה טומאה דרבנן לכהן רק למצוות חשובות כלימוד תורה ונשיאת אישה. את ההיתר ללכת עם האבלים בבית הפרס הוא מפרש מצד כבוד הבריות, ולא כב"ח שההיתר הוא משום מצוות ניחום אבלים. למעשה הוא כותב:

ולכן יש חלוק שלהבן ולהקרובים שאם לא ילווהו עד קברו הוא בזיון להמת, לא מבעיא לאלו קרובים שמחויבים להטמא לו, אלא אף קרובים שאין חייבין להטמא לו אבל הם קרובים כאלו שאם לא ילווהו הוא בזיון להמת שיאמרו שאינו חשוב להם, יש להתיר. אבל לכהנים אחרים שליכא בזיון להמת אף כשלא ילווהו עד הקבר, אף שאיכא להם עכ"פ מצוה ללות ואיכא כבוד להמת בהלויתם, אין להתיר לכהנים ליכנס בבית הפרס.

וא"כ גם לילך בתוך ד' אמות של קברי מתים אחרים, שג"כ הוא דרבנן, ושפיר דימה כתר"ה לדין בית הפרס, נמי יש לחלק, דבן וכל הקרובים שאם לא ילווהו עד הקבר איכא בזיון להמת, מותרין ללות עד הקבר אף שיצטרכו לילך ולחזור בתוך ד' אמות של קברי מתים אחרים, ולכהנים אחרים שליכא בזיון להמת כשלא ילווהו עד הקבר, אף שאיכא עכ"פ מצוה להם ואיכא כבוד להמת בהלויתם, אסורין אף שהוא רק איסור דרבנן.

על פי מסקנתו, נראה שקצין שאינו מלווה את חייליו בוודאי נכנס לגדר בזיון גדול של המת, ודומה לשאר הקרובים שאינם מחויבים להטמא, שאם חוסר השתתפותם הוא ביזיון גדול, היתר טומאה דרבנן.¹²

ח. סיכום והצעה מעשית

כאשר ידוע מראש שבין אנשי הצוות הקרובים ישנו כהן שחשיבות השתתפותו בלווייה קריטית, ראוי לכתחילה לבקש מאנשי הרבנות הצבאית לדאוג שההספדים ייערכו במקום שבו מותר לכהנים להיכנס, ובכך לאפשר לכהן להיות נוכח בחלק העיקרי של הלווייה מבלי להזדקק להיתרים הלכתיים האמורים בשעת הדחק.

לחילופין, ניתן לפעול ברוח הצעתו של הרב יעקב אפשטיין (חבל-נחלתו כג סי' לח) להניח לאורך השבילים של בתי הקברות מעקות ניידים. הצעה זו תאפשר השתתפות כהנים בהלוויות ללא כל חשש. ההצעה מבוססת על שו"ת מנחת-יצחק (ח"ט סי' קלב) שכתב שמחיצות ניידות מברזל סביב לקברים מתירות להתקרב לקברים עד ד' טפחים. וכן פסק בשו"ת ציץ-אליעזר (חט"ו סי' מב), שכיון שכל מחיצה לקבר היא משום היכרא,

12. יש להוסיף סניף להקל, מצד ההלכה שקברי צדיקים אינם מטמאים, שכידוע נחלקו בזה הראשונים, ושמה יש לכלול בזה הרוגי מלכות. וראו שו"ת יחוה-דעת (ח"ד סי' נח), וכן שו"ת מים-חיים (הלוי, ח"ב סי' סח) המביא (מתוך שדי-חמד) את דברי ספר אגרא-דכלה, שהעיד: "וכן נוהגין בארעא קדישא עד היום שהכהנים הולכים על קברי קדושים". אולם הרב הלוי סובר למסקנה שרוב גדולי הפוסקים הסכימו לאסור. [הערות עורך (ימ"י): מלבד מה שאין הלכה כן, הרי הכהן נטמא לכלל הקברים שיעבור בקרבם, ופשוט שלא ניתן לומר שכלל הקבורים בחלקות צבאיות מכל סיבה ונסיבה שהן וד"ל, נפלו כקדושים וכהרוגי מלכות. אך למעשה אין צורך להיכנס לדוחק זה, כאשר ההיתר מבוסס על דברי האג"מ הברורים, וככל שאכן נוכחותו של הקצין דווקא בתוך בית העלמין כה חשובה, והעדרו כה משמעותי.]

ואין חשש שכהן ייגע או יאהיל, די במחיצה של עשרה טפחים אפילו אינה מלאה אלא יש בה רווחים, אם רחוקה ארבעה טפחים מן הקברים.¹³ מומלץ גם לגזום את ענפי העצים, כך שלא יהיו ענפים המאהילים על הקברים מזה ועל השבילים מזה.¹⁴

כשאין אפשרות ליצור הפרדה מן הקברים, מותר למפקדו הכהן של החלל להשתתף בהלווייתו, לטובת חיזוק הלכידות החברתית של היחידה הצבאית, המשך תפקודה העתידי, וכבודו של חלל צה"ל שנפל במערכה מול אויבי ישראל, מהסיבות הבאות:

1. פסק החזון-איש שאין מזניחין את מי שפוסק כשיטת הראשונים שמפני שאיסור טומאת כהן הוא לאו שאינו שווה בכל, לכן לטובת כבוד הבריות מותר להיטמא.
2. שיטת האג"מ שהתיר לכהן להשתתף בהלוויה כאשר הימנעותו תיחשב לביזיון גדול.
3. שיטת הירושלמי שמותר לכהן להיטמא מפני כבוד הציבור, במיוחד הדברים אמורים בהלוויה של מי שהציבור כולו חייב בכבודו.¹⁵

13. וכן פסק בשו"ת שבת-הלוי (ח"ב סי' ריג ד"ה שע"א ס"ה).

14. [הערות עורך (ימ"י): יש לציין שכאשר ישנן הצללות וסככות המוקמות בסביבת הקבר לקראת הלוויות צבאיות, מדובר על אוהל המת ממש. א"כ, כאשר מדובר בטומאה דרבנן, אכן ניתן לסמוך על היתר האג"מ ע"פ הנסיבות, אולם לרוב מדובר בחשש טומאה מן התורה, ואין כאן נימוק מכריע להתיר להלכה, ואין עצה ואין חכמה וכו'.]

15. [הערות עורך (א"כ): כבוד הבריות אין פירושו תוספת כבוד, אלא חשש של "ביזיון". כשמדובר בקרובי משפחתו של הנפטר, יש מקום לסברת האגרות-משה (שאינה מוסכמת), שהעובדה שבני משפחה מדרגה ראשונה לא נמצאים בליווי המת, יש בה משום ביזיון. אבל מי שאינו קרוב בדרגה כזאת, גם אם יש חשיבות גדולה בנוכחותו, לא יוצר "ביזיון" בחוסר נוכחותו. לכן עם כל הצער והקושי, איני יכול להסכים עם מסקנתו של המחבר.]

תשובת המחבר: האגרות-משה עסק בסיטואציה של משפחת כהנים, שהכול יודעים שאסור להם להיכנס לבית קברות מפני שהם כהנים, ואף על פי כן יש בכך בזיון למת שקרוביו אינם נוכחים בקבורתו כדרך כל הארץ, וזו לדעתו סיבה להחשיב זאת כ"ביזיון המת". אם כן, בלוויה צבאית שבה יש כהן שחשיבותו השתתפותו אינה פחותה ממעגלי קרבה משפחתית שעליהם דיבר האג"מ, קל-וחומר שהימנעות מהשתתפות נחשבת בזיון. וכפי שביארתי במאמר, על פי הירושלמי, גם כבוד ציבור הוא סיבה להתיר. ואמנם האגרות-משה לא סמך בהיתרו על הירושלמי, והתיר רק כאשר יש בזיון, אבל דברי הירושלמי ראויים להצטרף להיתרו במציאות של לווייה ציבורית של חלל צה"ל. (וכדאי הוא האגרות-משה לסמוך עליו בשעת הדחק, גם אם במציאות שגרתית דבריו לא התקבלו.)